

Etyka, cz.1: „Koncepcje etyki”, ss. 439+1; cz.2: „Filozoficzna etyka życia spełnionego”, ss. 633+1, red. ks. S. Janeczek, A. Starościc, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016.

W cyklu „Dydaktyka filozofii” zainspirowanej kilka lat temu w ramach Sekcji Filozoficznej Wykładowców Uczelni Katolickich w Polsce, zarówno studiujący filozofię, jak i jej wykładowcy, otrzymali jako tom V wspomnianej serii dwuczęściowe kompendium pt. „Etyka”. Obejmuje ono artykuły z dziedziny etyki, napisane przez znakomitych badaczy reprezentujących różnorodne pod względem filozoficznym i ideowym środowiska naukowe w Polsce. Pierwsza część wspomnianego opracowania nosi tytuł „Koncepcje etyki”. Składa się ona ze spisu treści (s. 5-6), Przedmowy Redaktorów (s. 7-15), zasadniczego korpusu części złożonego jakby z trzech podczęści, które umownie nazywać będziemy rozdziałami (choć taka nazwa nie występuje w tekście omawianej publikacji). Najobszerniejszy rozdział pierwszy nosi tytuł „Dzieje etyki” (s. 17-261), rozdział drugi podejmuje zagadnienie relacji między etyką a religią („Etyka a religia” s. 263-378), ostatni, najmniej obszerny, trzeci rozdział nosi tytuł „Refleksje dydaktyka” (s. 379-434). Część pierwszą zamyka indeks osobowy zestawiony przez Annę Starościc (s. 435-439). Tom – część pierwszą, a zarazem jej pierwszy rozdział otwiera, jak słusznie piszą Redaktorzy w Przedmowie „mistrzowski esej Spaemanna” pt. „Wyodrębnienie moralności” (s. 19-27). Ten niemiecki autor, jeden z najwybitniejszych współczesnych filozofów i etyków, daje wykład własnej koncepcji etycznej w kontekście rzetelnego dyskursu z największymi osiągnięciami długich dziejów etyki. Na użytek własnej koncepcji potrafi on twórczo zespolić „eudajmonizm z teleologizmem, deontologizmem ze swoistym utylaryzmem” (s. 12). W rozdziale pierwszym tomu pierwszego „Etyki” znajdziemy także przeglądową prezentację arystotelesowsko-tomistycznej tradycji etycznej, którą prezentują Izabella Andrzejuk i Artur Andrzejuk w artykule pt. „Tradycja arystotelesowsko-tomistyczna” (s. 29-46). W rozdziale pierwszym odnajdziemy dwa artykuły ks. Ryszarda Monia o etyce fenomenologicznej (s. 107-131) i etykach odpowiedzialności w ujęciu Paula Ricoeura, Emmanuela Levinasa, Hansa Jonasa i Hansa Kunga (s. 179-210). Znajdziemy tu również dwa artykuły Krzysztofa Saja o tradycji deontologicznej (s. 47-66) i tradycji utylarystycznej w etyce (s. 67-90). W meandry etyki w kontekście niektórych ujęć filozofii analitycznej wprowadzi nas arty-

kuł Adama Cebuli (s. 91-106). Krótkie uwagi o ciągle bardzo wpływowej szkole frankfurckiej i obszerniejsze – o myśli Jurgena Habermasa – odnajdziemy w artykule „Etyka dyskursu” Agnieszki Smrokowskiej-Reichmann (s. 151-178). Ze współczesną etyką cnót możemy się zapoznać dzięki artykułowi Nataszy Szutta (s. 133-149). O pluralizmie poglądów prezentowanych w „Etyce” świadczą najdobitniej dwa ostatnie artykuły pierwszego rozdziału. Pierwszy z nich – Andrzeja Kobylińskiego – prezentuje bowiem laicką, postmodernistyczną o nastawieniu nihilistycznym etykę Vattima (s. 211-228), a drugi – Kazimierza Krajewskiego – personalistyczną etykę szkoły lubelskiej (s. 229-261). Już na podstawie przeglądu zawartości rozdziału pierwszego możemy stwierdzić, że zamierzenie redaktorów, by zaprezentować różne koncepcje etyczne, zostało zrealizowane.

Drugi rozdział pierwszego tomu „Etyki” próbuje się zmierzyć z bardzo ważnym zagadnieniem dotyczącym relacji etyki i religii. Etyka stanowi bowiem trzon wielu doktryn religijnych. Tak też jest w chrześcijańskiej kulturze Zachodu, w której wypracowano właściwe rozumienie relacji między filozofią a teologią – wiarą. Niemniej w życiu poszczególnych jednostek i grup społecznych zachodzi wzajemne przenikanie treści religijnych, filozoficznych i światopoglądowych. Badacze postmodernistycznej współczesnej kultury zwracają nawet uwagę na to, że zlaicyzowane społeczeństwa Zachodu zachowują ciągle – ześwieczoną wprawdzie, ale o chrześcijańskich źródłach – moralność. Dlatego też w omawianym rozdziale znajdziemy, zamieszczony jako drugi, artykuł Ireneusza Ziemińskiego pt. „Religia a moralność” (s. 279-307). W konkluzji wspomnianego artykułu czytamy, „że zasady moralne można i należy oceniać z perspektywy religii, zasady religii zaś można i należy oceniać z perspektywy moralności; dzięki temu religia wpływa na moralność, moralność zaś wpływa na religię” (s. 305). Wspomniany wyżej artykuł jest poprzedzony artykułem Włodzimierza Galewicza podejmującym kwestię religijnego uzasadnienia norm etycznych (s. 265-277). Znajdziemy w nim ciekawe rozważania na temat naturalizmu i supranaturalizmu etycznego. Pogląd, w którym dla uzasadnienia norm etycznych używa się argumentów zaczerpniętych z religii – określa Galewicz supranaturalizmem, zaś pogląd przeciwny, czyli dopuszczający jedynie naturalne poznanie etyczne, nazywa wspomniany autor naturalizmem (s. 265). Ciekawa, inspirująca i nieco przekorna jest także konkluzja artykułu, w której czytamy: „Przypuszczam, że dla tego czy

innego czytelnika moje skromne konkluzje nie są dość jednoznaczne. Przygląda się im może nieco podejrzliwie i zastanawia się, po której stronie jestem. Ale filozoficzny dyskurs to nie mecz piłki nożnej. I jest w nim więcej stron, niż się na pierwszy rzut oka wydaje” (s. 276). Centrum rozdziału stanowi artykuł Jacka Juliusza Jadackiego pt. „Struktura logiczna Dekalogu” (s. 309-324). Przesłanie kolejnego artykułu, którym jest tekst Jacka Wojtysiaka pt. „Moralność, teizm, religia” (s. 325-352), da się zamknąć w słowach, że etyczny teizm w sposób bardziej zadawalający niż ujęcia konkurencyjne zdaje się wyjaśniać istnienie i obowiązywanie powszechnych, obiektywnych i bezwarunkowych norm moralnych (s. 344). „Można dyskutować – pisze Wojtysiak – w jaki sposób objawienie to (idzie o „Boże objawienie” – M. Sz.) się dokonało, najważniejsze jednak jest to, że dzięki niemu wśród ludzi istnieje powszechna świadomość moralna. U jednych większa, u innych mniejsza; u jednych uprawomocniona religijnie (zwłaszcza monoteistycznie), u innych nie; ale wystarczająca do tego, by godnie żyć” (s. 347). Blask personalizmu etycznego bije z ostatnich dwóch tekstów środkowej części tomu pierwszego „Etyki”. Idzie najpierw o tekst ks. Andrzeja Szostka pt. „Religia chrześcijańska: przesłanka czy konkluzja etyki?” (s. 353-366). Szczególnie dające do myślenia są praktyczne wnioski autora, wypływające z teoretycznych rozważań. „Usytuowanie lekcji etyki jako alternatywy w stosunku do lekcji religii podpowiada fałszywą opozycję, która szkodzi dobremu rozumieniu zarówno etyki, jak i religii” (s. 365). Szostek postuluje, by w programie szkolnego nauczania znalazło się miejsce dla filozofii (w tym etyki), katechezy i religioznawstwa, odpowiednio umieszczonych w planie zajęć (s. 365-366). Środkowy rozdział prezentowanego tomu zamyka drugi ze wspomnianych wyżej tekstów, czyli artykuł ks. Tadeusza Stycznia pt. „Etyka czy teologia moralna” (s. 367-378).

Ostatni rozdział pierwszej części omawianego dzieła stanowią najpierw trzy teksty o wielkich polskich etykach ks. Karolu Wojtyłe, ks. Tadeuszu Styczniu i ks. Tadeuszu Ślipce. Rozdział i cały tom zamyka tekst s. Barbary Chyrowicz, traktujący o etyce dla uczących etyki. Całość jest, jak już wspomniano wcześniej, opatrzona tytułem: „Refleksje dydaktyka”. Autorem tekstu o Kardynale Wojtyłe jako filozofie-moralisście jest jego uczeń Tadeusz Styczeń (s. 381-393). Z wypowiedzi Stycznia wynika, że istotę myśli Karola Wojtyły oddają następujące kategorie: godność osoby ludzkiej, wolność, miłość, wspólnota

i uczestnictwo. „Gdybym natomiast miał sam na koniec – podkreśla Styczeń – najkrócej określić, jak widzę Karola Wojtyłę jako filozofa, powiedziałbym: To filozof wolności w służbie miłości” (s. 392). Z kolei o ks. Tadeuszu Styczniu jako swoim mistrzu pisze ks. Alfred Marek Wierzbicki w artykule: „Tadeusz Styczeń jako dydaktyk etyki” (s. 396-401). „Ksiądz Profesor – pisze o mistrzu ks. Wierzbicki – cieszył się wielkim autorytetem wśród studentów, doceniali oni jego kompetencje, byli pod urokiem bujnej osobowości, osobistego ciepła, kapłańskiej troski i artystycznego wdzięku” (s. 400). O autorze m.in. monumentalnych podręczników etyki, czyli ks. Tadeuszu Ślipce, możemy przeczytać w opracowaniu ks. Romana Darowskiego noszącym tytuł: „Tadeusz Ślipko jako etyk” (s. 403-415). Wspomniany tekst stanowi jakby „mapę drogową” do zapoznania się z monumentalnym dorobkiem jednego z najwybitniejszych polskich etyków XX wieku. Ostatnim tekstem rozdziału i zarazem tomu jest artykuł s. Barbary Chyrowicz: „Etyka dla nauczycieli etyki” (s. 417-434). Siostra Profesor daje kilka bardzo cennych uwag dotyczących specyfiki przedmiotu i profesji nauczyciela etyki. Wykład etyki dotyczy dziedziny bliskiej każdemu człowiekowi, jaką jest moralność. „Wykładowca etyki byłby bardzo naiwny, gdyby sądził, że wszyscy studenci uznają wyłożone przezeń kwestie za słuszne” (s. 423). Dlatego wykładowca etyki winien znać poglądy i kontekst ideowy słuchaczy. Jako pożądana metoda wykładu jawi się sokratejska metoda akuszerza. Wykład wymaga doboru słów, w czym bardzo pomaga znajomość literatury pięknej (s. 424-425). Wykładowca etyki musi konfrontować wykład z życiem, bo etyka jest dla ludzi. Zatem sam musi być swoistym przewodnikiem, bo konfrontacja jego poglądów z jego postawą jest nieunikniona (s. 427-428). Ponieważ etyka dotyczy zachowania ludzkiego i ludzkich wyborów, dlatego spory etyczne tak w łonie doktryn, jak i postępowania konkretnych ludzi, są czymś oczywistym. A to wymaga szacunku dla odmiennych poglądów. „Etyk – zgodnie z całą tradycją filozoficzną – winien szukać prawdy, a nie osądzać szukających prawdy” (s. 429).

Znacznie obszerniejsza część druga omawianego dzieła nosi tytuł „Filozoficzna etyka życia spełnionego”. Wspomniany tom-część otwiera spis treści (s. 5-6). Natomiast jej obszerny korpus stanowią dwie podczęści – rozdziały. Pierwszy nosi tytuł „Status metodologiczny rozważań o moralności i szczególne typy etyki” (s. 7-375), zaś artykuły zamieszczone w rozdziale drugim opatrzone są tytułem „Główne pro-

blemy współczesnej etyki” (s. 377-626). Podobnie jak w przypadku części pierwszej, tak i część druga zamknięta zostaje indeksem osobowym, sporządzonym również przez Annę Starościc (s. 627-633). Drugi tom „Etyki” otwierają artykuły Ryszarda Stacha z psychologii moralności w kontekście neuronauk (s. 9-34) i ks. Janusza Mariańskiego z socjologii moralności (s. 35-62). Jest także zamieszczony ciągle aktualny tekst metodologa szkoły lubelskiej ks. Stanisława Kamińskiego pt. „O metodologicznej autonomii etyki” (s. 63-72). Charakter metodologiczny ma także artykuł s. Barbary Chyrowicz: „Metodologia bioetyki”, który prezentuje podstawowe rozumienie bioetyki i metod bioetycznych (s. 209-236). W ukazanie relacji między etyką rozumianą jako filozofia moralności a aksjologią pojętą jako ogólna teoria wartości wpisuje się tekst „Etyka a aksjologia” Krzysztofa Stachewicza (s. 73-98). Pozostałe artykuły pierwszego rozdziału tomu-części pierwszej „Etyki” dotyczą etyk szczegółowych. Aby potencjalnemu czytelnikowi ułatwić odnalezienie odnośnych tekstów, przedstawimy je w „telegraficznym skrócie”, wszak dotyczą one ważnych życiowo i aktualnych spraw. I tak ks. Władysław Zuziak podejmuje kwestię etyki społecznej (s. 99-118), a Jan Kłós pisze o etyce w polityce (s. 119-138). Zagadnienie etyki w gospodarce odnajdziemy w tekście Przemysława Rotengruber (s. 139-159), a z etyką biznesu zaznajomi nas artykuł Adama Zadrogi (s. 161-180). Anita Ganowicz-Bączyk pisze o etyce środowiskowej (s. 181-208). O etyce medycznej będziemy mogli przeczytać w artykule ks. Tadeusza Biesagi (s. 237-261), a o etyce seksualnej w artykule ks. Piotra Mazurkiewicza (s. 263-279). Etyką w nauce zajmuje się w swoim tekście Ewa Agnieszka Lekka-Kowalik (s. 281-298). Joanna Madalińska-Michalak podejmuje zagadnienie etyki nauczyciela (s. 299-324). Zagadnienie etyki urzędniczej podejmuje w swoim artykule Tomasz Barankiewicz (s. 325-347). W prezentowanym opracowaniu nie mogło oczywiście zabraknąć zagadnienia etyki dziennikarskiej, które podejmuje ks. Alfred Marek Wierzbicki (s. 349-358). Ostatni artykuł pierwszego rozdziału tomu pierwszego „Etyki” wprowadza nas w meandry etyki feministycznej (s. 359-375).

Rozdział drugi tomu drugiego otwierają dwa artykuły dotyczące relatywizmu i tolerancji: Józefa Dębowskiego – „Relatywizm a tolerancja – z punktu widzenia epistemologa” (s. 379-407) i Ewy Podrez – „Relatywizm a tolerancja – z punktu widzenia etyka” (s. 409-430). Z ważką kwestią normatywności natury osoby ludzkiej możemy się zapoznać

w artykule ks. Jarosława Mereckiego pt. „Personalizm a prawo naturalne” (s. 431-445). Z kolei przegląd koncepcji sumienia, jego funkcji i rodzajów, odnajdziemy w tekście ks. Jana Krokosa „Natura sumienia” (s. 447-468). „Dyskusje dotyczące początku i końca ludzkiego życia” – to tytuł artykułu ks. Grzegorza Hołuba wprowadzający czytelnika w ciągle dyskutowane zagadnienia początku i końca życia człowieka w aspekcie biologicznym, antropologicznym i etycznym (s. 469-493). O historii praw człowieka, wkładzie Kościoła katolickiego w ich rozwój, o ich podstawach i rodzajach, a także ich ochronie, przeczytamy z kolei w artykule ks. Stanisława Fela „Prawa człowieka” (s. 495-520). Zaś m.in. o konieczności respektowania kategorii godności osoby ludzkiej w urządzaniu porządku prawnego państwa przeczytamy w artykule „Moralność a prawo stanowione – punkt widzenia etyka” ks. Piotra Ślęczka (s. 521-540). Przystawienie skomplikowanych relacji między moralnością a prawem w kontekście niektórych koncepcji neutralności moralnej prawa odnajdziemy w artykule Dawida Bunikowskiego „Idea neutralności moralnej prawa we współczesnych systemach prawnych” (s. 541-577). „Wydaje się, że nadszedł czas, czytamy w konkluzji powyższego tekstu, kiedy na nowo trzeba przemyśleć podstawy neutralności moralnej prawa, prawa liberalnego czy neutralności światopoglądowej państwa tak, aby społeczeństwa zachodnie mogły funkcjonować bardziej harmonijnie. Teoria ta jest zapleczem współczesnych konstytucyjnych rozwiązań prawnych w sprawach moralnych na Zachodzie. Teoria ta próbowała uczynić wiele dla harmonijnej organizacji społeczeństw, w których żyją ludzie różnych religii, moralności itd. Nie ma jednak wątpliwości, że głębsze odniesienie ontologiczne i aksjologiczne do wspólnych wartości nadałoby większą legitymizację współczesnym systemom prawnym, a tym samym systemom społecznym, niż sama zasada krzywdy” (s. 573-574). Końcowe trzy artykuły tomu drugiego podejmują następujące zagadnienia: Artur Szutta pisze o obywatelskim nieposłuszeństwie (s. 579-595), a Ryszard Wiśniewski o wartości absolutnej w kontekście moralnej *praxis* (s. 597-612). Całość zamyka artykuł Lesława Hostyńskiego „Wartości w świecie konsumpcji” (s. 613-626).

Wartości prezentowanej publikacji nie umniejsza fakt, że kilka tekstów zamieszczonych w obydwu tomach było już wcześniej publikowanych, albo stanowi streszczenie bądź rozwinięcie wcześniejszych publikacji. W niektórych przypadkach są to teksty osób, które zmarły wiele lat temu, ale których nazwiska są na trwałe wpisane do kanonu my-

śli etycznej i całej filozofii. Zatem powyższa okoliczność stanowi atut opracowania, które staje się wielkim ułatwieniem tak w studiowaniu, jak i w wykładaniu etyki. W dwóch tomach zawarte są bowiem rzetelne opracowania dotyczące współczesnych problemów etycznych. Czytelnik znajdzie tu inspirację dla przemyślenia fundamentalnych zagadnień etycznych, takich jak: kwestie metaetyczne (szczególnie odniesienie etyki do innych nauk o moralności), różnorodność koncepcji etycznych, uprawomocnienie norm moralnych, rozumienie wartości moralnych, pojęcie prawa naturalnego i jego relacji do prawa stanowionego czy kwestii sumienia. Będzie mógł zdobyć także elementarną wiedzę w zagadnieniach szczegółowych etyki: bioetyki, kwestiach etyki życia gospodarczego i politycznego, etyki dziennikarskiej, a nawet feministycznej. Mieczysław Albert Krąpiec podkreślał, że filozofia na bardzo przyzwoitym poziomie może być uprawiana na tzw. „prowincji”. Staje się to rzeczywiście możliwe najpierw przez rzetelne wykształcenie kadry wykładowców pracujących np. w seminariach duchownych. Dużą rolę odgrywają także rzetelne i trafne publikacje z dziedziny filozofii, które zarówno wykładowcom, jak i studentom pomogą trzymać „rękę na pulsie wielkiej akademickiej filozofii”. Dwa tomy-części „Etyki” wydanej w serii „Dydaktyka Filozofii” do takich publikacji z pewnością należą.

Ks. Marian Szymonik
Częstochowa, WIT